

8 Ulkefisk

8.1 Finnestribet ferskvandsulk (*Cottus poecilopus* (Heckel))

Udbredelse

Indtil 1994 var den finnestribede ferskvandsulk kun med sikkerhed fundet i Skjern Å's vandsystem (Ernst & Nielsen 1981a). Men i efteråret 1994 fangede Vejle Amts teknikere 5 finnestribede ferskvandsulke i Gudenåen omkring Møllerup Bro (ikke langt fra Gudenåens udspring). Det er ikke afklaret, om arten har været her altid, eller om den er udsat (evt. som følge af, at den tilfældigvis har været i samme bassin som ørreder, der skulle udsættes). Det sidste forekommer sandsynligt, da der er lavet en del fiskeundersøgelser i området, uden at den tidligere har været fanget.

Den finnestribede ferskvandsulk kan lokalt have gode bestande i Skjern Å-systemet. Men da den indtil 1994 kun fandtes her, er den klassificeret som sårbar (Christiani 1991). Den er også på Bern-konventionens liste III om beskyttelsen af Europas vilde dyr og planter samt levesteder (Christiani 1991), og den opfattes som sjælden/sårbar i Europa (Lelek 1987).

Opholdssted og gydebiologi

Sers & Degerman (1992) fandt finnestribet ferskvandsulk på 4% af 1622 undersøgte vandløbsstrækninger i Sverige. Den var mest almindelig på lokaliteter med groft bundsubstrat, som lå højt over havet. Der blev ikke fundet hvidfinnet og finnestribet ferskvandsulk på samme strækninger. Gennemsnitsantallet de steder, hvor den forekom, var 29 fisk/100 m².

Plejekforslag

Arten kræver koldt vand med meget ilt og kan ikke i længere perioder klare sig i vand med et iltindhold på under 8 mg/l (Lelek 1987). Iflg. Muus & Dahlstrøm (1990) minder dens biologi og gydebiologi meget om den hvidfinnede ferskvandsulks. Derfor henvises til afsnit 8.2.

8.2 Hvidfinnet ferskvandsulk (*Cottus gobio* (L.))

Udbredelse

Den hvidfinnede ferskvandsulk (i resten af afsnittet kaldet ulk) fandtes tidligere i Susåens vandsystem på Sjælland, men er nu uddød, sandsynligvis p.g.a. forureninger med ensilagesaft i 1950'erne (Larsen 1971). Dens begrænsede naturlige forekomst i Susåen skyldes, at den indvandrede fra den såkaldte Ancylus Sø under sidste istid for ca. 9.500 år siden. Ancylus Søen lå der, hvor Østersøen ligger i dag (Larsen 1975a).

Den findes i Finland, Sverige, England og i det meste af Europa bortset fra Spanien, Norge og det meste af Italien. Den er bl.a. fredet i Belgien, hvor den er truet (Bervoets m.fl. 1990), og den er sårbar i Europa (Lelek

1987). Derimod er den ikke på listen over truede eller sjældne fisk i Storbritannien, hvor bl.a. knude, snæbel, heltling, helt og smelt er nævnt (Maitland & Lyle 1990).

Sers & Degerman (1992) fandt ulk på 20% af 1622 undersøgte vandløbsstrækninger i Sverige. Den var mest almindelig i vandløb med store afstrømningsområder. Det gennemsnitlige antal de steder, hvor den forekom, var 37 fisk/100 m².

Som det vil fremgå af det følgende, kunne det være et forsøg værd at prøve en genudsætning af ulken de steder, hvor den tidligere har levet. Derfor får arten her en lidt mere bred omtale af sin biologi end de øvrige arter. Formålet er at skabe forståelse for dens miljøkrav, så en evt. udsætning kan ske på et godt grundlag.

Indikator for vand- og vandløbskvalitet

Ulken er almindelig i uforurenede vandløb samt evt. søer. Den træffes på stenbund og kræver lav vandtemperatur og et højt iltindhold. Derfor kan den bruges som indikator for en god vandkvalitet (Lelek 1987, Kainz & Gollmann 1989b, Bless 1990) og en varieret struktur i vandløbet (Bless 1990).

Kainz & Gollmann (1989b) og Bless (1990) nævner direkte, at forureningsgraden ikke må være væsentlig ringere end II. Vandtemperaturen skal ikke overstige 18° C. Dermed er ulken lige som ørreden en meget vigtig indikatorart for såvel vandkvalitet som vandløbskvalitet.

Waterstraat (1992) nævner tilsvarende, at bestandstætheden af ulke på på varierede vandløbsstrækninger lå på 30-60 ulke/100 m², og at bestandstætheden faldt til 10 ulke/100 m² på en strækning, hvor de fysiske forhold blev ændret til et mere ensformigt vandløb.

Spiess & Waterstraat (1990) nævner også, at ulken ikke kunne formere sig mere efter anlæggelsen og driften af et vandreservoir, som gav varmere vand, næringsberigning eller tilmudring af gydepladserne.

Opholdssted og gydebiologi

Lelek (1987), Bisazza & Marconato (1988) og Muus & Dahlstrøm (1990) beskriver ulken således:

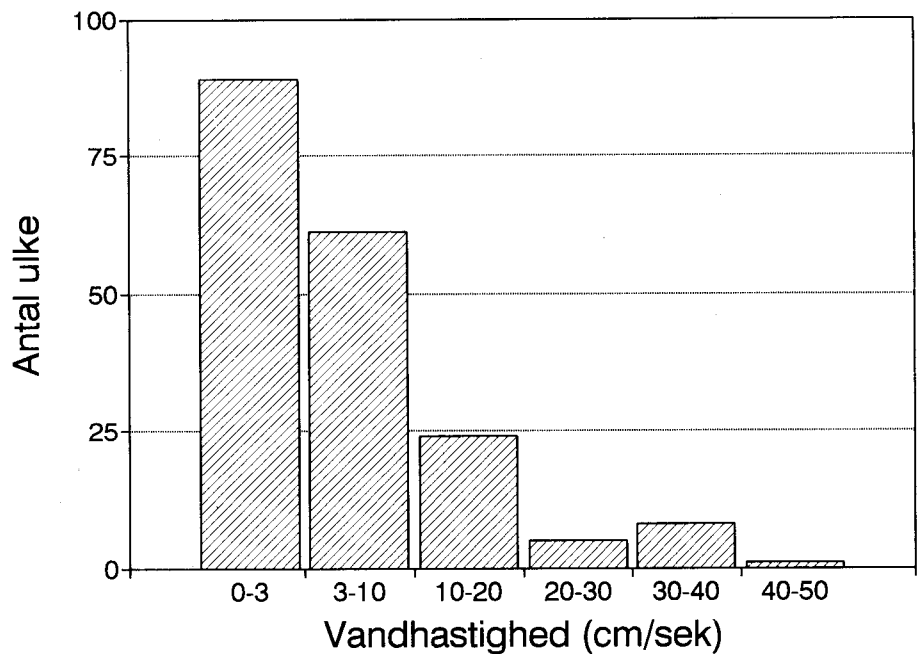
Det er den mest typiske fiskeart i ørredvandløb (ofte helt små vandløb), og den foretrækker lavt vand, hvor den lever mellem sten og andet bundmateriale. Det er ikke nogen udholdende svømmer, og den tilbage-lægger kun ganske korte strækninger ad gangen. Ulken har ingen svømmeblære. Den gyder i hulrum under stenene, hvor æggene bliver hæftet fast til "væggene". Hannen vogter æggene i 4-6 uger og vifter uafbrudt frisk vand ind til dem med brystfinnerne, indtil de klækker. Larverne er 6-7 mm lange og tærer på blommesækken i 10-12 dage, mens de ligger passivt mellem bundens sten. Derefter går de på jagt efter smådyr.

Det skal i denne forbindelse fremhæves, at hannen ofte æder nogle af sine egne æg, mens den vogter dem, specielt hvis den ikke kan få anden føde. Måske bliver den kannibal for at undgå at dø af sult, inden æggene klækker (Marconato m.fl. 1993).

Ulken kan både leve i langsomt flydende og hurtigt strømmende vand. Bless (1990) udnævner typiske ulke-vandløb til at have vandhastigheder på 0,2-1,2 m/sek og grus/stenbund med diameter 2-20 cm. Gaudin & Cailliere (1990) undersøgte ulke- og ørredbestanden i et fransk vandløb, der var en meter bredt, og fandt, at ulkene klart foretrak områder med lav vandhastighed (figur 8.1), selv om de godt kunne findes i områder med høj vandhastighed.

Figur 8.1

Antallet af hvidfinnede ferskvandsulke fanget ved forskellige vandhastigheder i en fransk bæk med en bredde på en meter. Hastighederne er målt på det sted, hvor hver enkelt fisk er fanget. Omtegnet efter Gaudin & Cailliere (1990).

Ørredynglen prøvede at undgå områder med lave vandhastigheder. Der var også forskel på valget af levested, set i forhold til mængden af vegetation - her foretrak ulkene områder, hvor der var få planter (0-40% dækning), mens ørredynglen prøvede at undgå disse områder. Gaudin & Cailliere (1990) sammenligner med andre undersøgelser, hvor man finder ulke i stærk strøm. De konkluderer, at ulkene foretrækker lave vandhastigheder, hvis de findes i vandløb med stor variation i vandhastighed. En anden konklusion er, at ørredynglen forsøger at undgå de områder, hvor der er ulke.

Smerlingen og den hvidfinnede ferskvandsulk er generelt tæt knyttet til ørredzonerne i mange europæiske vandløb.

Ulken laver lyde

Som et kuriosum kan nævnes, at begge køn hos ulken udsender akustiske bankelyde hele året rundt, enten som enkeltsignaler eller som en serie af 4-6 lyde (Ladich 1989, 1990). Formålet er at holde andre fisk væk fra de territorier, alle ulke har. Lydene udsendes kun ved trueadfærd eller ved forfølgelse af andre fisk, ikke under kamp. Ulkene pro-

ducerer lydene ved at gnide brystfinnerne mod hovedskallen, mens de nikker hovedet nedad.

Konkurrence med andre fisk

Man anså tidligere ulken for at konkurrere med ørreden om føden. Derfor har man fjernet den fra mange ørredvandløb - men maveundersøgelser har vist, at de ikke spiser det samme (Lelek 1987, Welton m.fl. 1983, 1991). Der er også en del eksempler på, at ulken sameksisterer med laksefisk i vandløb uden at skade dem (Le Cren 1969, Williams & Harcup 1986, Adamicka 1987, Mortensen & Penczak 1988, Korolev 1991, Waterstraat 1992, Degerman & Sers 1993). Derimod er ulken ofte en værdifuld byttefisk for andre fisk som ål (Mann & Blackburn 1991) eller knude, aborre, gedde og stalling (Korolev 1991) samt fiskeædende fugle (Korolev 1991).

Det er dog ikke alle, der er enige heri:

Gaudin (1987) viste, at ulken kan æde lakseyngel, og at lakseynglen aktivt søger at undgå ulkene. Gaudin viste også, at der er en direkte sammenhæng mellem ulkens størrelse og længden af de yngel, den kan æde (fundet ved akvarieforsøg med ørredyngel, *Salmo trutta*). En ulk på 5 cm kan æde yngel under ca. 3 cm's længde, mens ulke på 11 cm kan æde yngel under ca. 6 cm's længde. Ulkene bliver op til ca. 18 cm iflg. Muus & Dahlstrøm (1990). Det kan ud fra en af Gaudin's figurer beregnes, at de i denne størrelse kan æde ørreder på op til 9 cm. Gaudin viste også, at ulkene tilsyneladende kun sjældent æder æg og nyklækkede larver i gruset - men de æder ofte yngel, der lige er kommet frem fra gruset.

Spørgsmålet er blot, om ulkene er gode til at fange ørrederne i naturen, når ørrederne er blevet gode til at svømme. Gaudin (1987) viste jo selv, at ynglen aktivt søger at undgå ulkene, og det er også et faktum, at der i gode vandløb ofte klækker langt mere ørredyngel, end der er plads til få måneder senere. I sådanne tilfælde vil det ikke betyde noget, at ulkene æder nogle af de helt små ørreder.

Plejeforslag

Ulken findes naturligt udbredt i de vandløb, hvor ørreden også lever. Den kræver sten- og grusbund samt rent vand. Derfor kan man kort sige, at plejetiltag for ørreden også vil give gode forhold for den hvidfannede ferskvandsulk.

Det ville det være interessant at genudsætte ulken på de lokaliteter i Susåen, hvor den tidligere har levet. Larsen (1971) beskriver disse lokaliteter i detaljer. Fisk til genudsætning kan sandsynligvis hentes i Sydsverige (se kortskitse i Sers & Degermann 1992), hvor fiskene må forventes genetisk at ligne de ulke, der har levet i Susåen. Hvis det ikke kan lade sig gøre, kan man evt. hente fisk i Nordtyskland eller Polen.

Ulkene svømmer ikke meget omkring i vandløbene. Derfor skal man sprede ulkene godt ved eventuelle udsætninger i Suså-systemet, så de

ikke selv skal genindvandre overalt. Ynglen drifter som lille, men kompenserer ved at svømme modstrøms kort tid efter (Bless 1990). Downhower m.fl. (1990) mærkede ulke, som kun flyttede sig 4-48 m i løbet af syv måneder. Hanner og hunner vandrede efter samme mønster. Waterstraat (1992) henviser til undersøgelser, hvor ulke genindvandrede på en vandløbsstrækning - det tog 20 måneder at genbesætte en strækning på en kilometer, og vandringerne var hovedsagelig opstrøms. Bless (1990) henviser til undersøgelser, hvor ulkene tog 2¹/₂ år om at vandre en kilometer opstrøms.

Ulken stiller generelt de samme krav til vandløbene som ørreden og findes naturligt udbredt de samme steder. Derfor må man forvente, at plejeprojekter for ørreden også vil være til gavn for den hvidfinnede ferskvandsulk.